

AHOLI O'RTASIDA SOLIQ INTIZOMINI MUSTAHKAMLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Xolmurodov Jurabek Farxod o'g'li

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: Soliqlar har bir davlatchilikning ajralmas poydevori bo'lib, hukumatlarning davlat xizmatlari, infratuzilma va ijtimoiy farovonlik dasturlarini qurish va qo'llab-quvvatlashda moliyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Soliqlar mohiyatiga kura fuqarolar umumiy farovonlikni ta'minlash uchun to'laydigan to'lovlardir. Fiskal siyosat sohasida soliqqa tortish tushunchasi yangilikdan yiroq bo'lib, u kommunal ehtiyojlarni moliyalashtirish uchun turli shakllarda badallar kiritilgan qadimgi sivilizatsiyalarga borib taqaladi.

O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarishning yangi samarali vosita va usullaridan foydalanish asosida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda soliq intizomini mustahkamlash metodologiyasi va umumiy nazariyasini rivojlantirish zaruriyati paydo bo'lmoqda. Bu borada iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishi sifatida "soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirish¹", "soliq qonunchiligini soddalashtirish, soliq munosabatlari sohasida normativ-huquqiy hujjatlardagi qarama-qarshiliklar va ziddiyatlarni bartaraf etish, insofli soliq to'lovchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlari himoyasini kuchaytirish²", "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasi vazifalari ijrosi yakunida soliq majburiyatini ixtiyoriy bajarish darajasini 90 foizgacha yetkazish lozimligi"³ ta'kidlandi. Bular davlat tomonidan samarali soliq siyosatini yuritish bo'yicha strategik rejalashtirish va prognozlashtirish vazifalarini belgilab berdi. Mazkur vazifalar byudjet daromadlari barqarorligini ta'minlash, soliq ma'muriyatchiligi samarali tizimini shakllantirishning metodologik asoslarini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatib beradi. Soliq bazasini kengaytirish va soliq to'lovchilar moliyaviy imkoniyatlari tizimidagi hozirgi zamon o'zgarishlarini hisobga olgan holda samarali solik ma'muriyatchiligi asosida soliq tulovchilarning soliq organlari faoliyati sifatidan konikishlarini kompleks baxolash uslubiyoti taklif etiladi.

Soliqqa tortish, evolyutsion jarayon bo'lib, ko'p jihatdan soliq madaniyati darajasiga bog'liq bo'lib, bu asosan uning barcha ishtirokchilarining soliq xatti-harakatlarining shakllanishini belgilaydi. Aholining soliq xatti-harakati soliq

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risi"dagi PF-4947-son Farmoni. - www.lex.uz

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5837-sonli farmoni, 2019-yil 26-sentyabr.

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ4389-son qaroriga 1-ilova "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasi"ning 3-bob, 3.3-bandi.

madaniyatini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadigan qiymat yo'nalishlari, shu jumladan huquqiy normalar, motivatsiyalar, urf-odatlar, an'analar va odatlar bilan belgilanadi⁴.

Biz chuqur tahlil qildik. Kelgusi yildan boshlab tuman va shaharlar mavjud sharoiti, salohiyati va imkoniyatlaridan kelib chiqib, 5 ta toifaga ajratiladi. Jumladan, tadbirkorlik uchun har tomonlama rivojlangan 26 ta tuman – 1-toifaga; infratuzilmasi yaxshi bo'lgan 46 ta tuman – 2-toifaga; sharoiti nisbatan qoniqarli bo'lgan 76 ta tuman – 3-toifaga; jozibadorligi yetarli bo'lmagan 40 ta tuman – 4-toifaga; sharoiti og'ir bo'lgan 20 ta tuman – 5-toifaga to'g'ri keladi. Endi toifaga qarab, tumanlarning iqtisodiy rivojlanishini belgilaymiz. Tadbirkorlar uchun subsidiya, kreditlar va kompensatsiyalar toifalardan kelib chiqib ajratiladi. Ular uchun soliq stavkalari har xil bo'ladi"- Shavkat Mirziyoyev⁵.

Soliq ma'murchiligining samaradorligi soliq tizimining holati, uning yaxlitligi barqarorligi, fiskal va iqtisodiy samaradorligidan iboratdir. Mamlakat byudjet tizimini soliq to'lovlari bilan to'ldirishning barqarorligi, soliq huquqbuzarliklarini aniqlash va oldini olishning o'z vaqtida amalga oshirilishi va soliq to'lovchilarga o'z konstitutsiyaviy vazifalarini bajarishda qulay shart-sharoitlarni ta'minlash qanchalik yuqori ekanligiga bog'liq [5]. Shunday ekan yana bir ko'rsatgichga to'xtalsak O'zbekiston Respublika bo'yicha soliq organlari tomonidan byudjetga 2023-yil I choragida 37,8 trln so'mdan ortiq mablag'lar tushumi ta'minlanganligini aytish mumkin (1-jadval).

1-jadval

Soliq organlari tomonidan byudjetga 2023-yil I choragidagi tushumi ta'minlanganligi soliq turlari kesimida⁶

T/r	Soliq turi	Tushum miqdori	O'tgan yilning mos davriga nisbatan	
			Tushum (+;-)	foizda
1	Foyda solig'i	9,5 trln so'm	392,4 mlrd so'm	8,6%
2	QQS	8,4 trln so'm	807,7 mlrd so'm	10,6%
3	JShODS	6,6 trln so'm	1,4 trln so'm	26,5%
4	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	3,5 trln so'm	82,4 mlrd so'm	6,4%
5	Yer solig'i	1,4 trln so'm	311,4 mlrd so'm	28%

⁴ Кундузова, К. И. (2022, April). Об эффективности налоговой системы. In E Conference Zone (pp. 92-95).

⁵ 'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 20- dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi.

⁶ Кундузова, К. И. (2022, April). Об эффективности налоговой системы. In E Conference Zone (pp. 92-95).

6	Mol-mulk solig'i	1,3 trln so'm	372,9 mlrd so'm	39,5%
7	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq	205,8 mlrd so'm	26,4 mlrd so'm	14,7%

Jadvaldan ko'rinadiki barcha soliq turlari bo'yicha o'sishga erishilgan, bu shuni anglatadiki davlat soliq organlari tomonidan tashkil etilgan ishlar va ko'rilgan chora tadbirlar bilan birgalikda soliq to'lovchilar madaniyatining o'sgani, hamkorlik munosabatlarini uyg'unligiga erishilganligi bunga zamin yaratganini aytish mumkin.

Soliq madaniyatining muhim elementi soliq intizomidir. Fuqarolarning soliq intizomi soliq madaniyatining asosiy elementi va aholining soliq savodxonligining asosidir⁷. Soliq intizomi soliq madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, fuqarolarning qonun hujjatlarida belgilangan soliqlarni turli darajadagi byudjetlarga to'lash majburiyatlariga munosabatini belgilaydi⁸.

Biroq, zamonaviy dunyoda ko'plab soliq to'lovchilar u yoki bu tarzda soliq majburiyatlarini bajarishdan qochish yo'llarini topishga harakat qilmoqdalar. Bu xatti-harakatni odamning jamg'arishga moyilligi va o'z ishining natijalarini boshqalar bilan, ayniqsa davlat bilan bo'lishishni istamasligi va soliqlarning mohiyati bilan izohlash mumkin.

Bizningcha soliq intizomini shakllantirish va takomillashtirish jarayoni uzoq davom yetadi va ko'plab muammolarga duch kelishadi, ularga quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- soliq qonunchiligidagi nomukammallik va tez-tez o'zgarishlar;
- soliq masalalari, shuningdek, reklama va axborot tadbirlarini o'tkazish, media kanallardan foydalanish bo'yicha fuqarolarga yetarlicha maslahat berilmagan;
- soliq organlariga jamoatchilik ishonchining yo'qligi;
- soliq protseduralarining sifatsiz bajarilishi;
- davlat xizmati xodimlarining motivatsiyasi yetarli emasligi;
- soliq organlarida kadrlarning tez almashinuvi;
- kompaniyalar o'rtasidagi raqobatning o'sishi, bu xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan soliq yukini kamaytirish usullaridan foydalanishga olib keladi.

Soliq madaniyati va intizomining yuqori darajasini ta'minlash muammosini hal qilishning dolzarbligi jamiyatning o'zi deviant xulq-atvorni yoki uning yashirin targ'ibotini qo'zg'atadigan paradoksal vaziyat bilan tasdiqlanadi. Shunday qilib,

⁷ Qudbiyev, N. T., Axmadaliyeva, Z. A., & No, D. M. O. G. L. (2022). Soliq yukining biznes uchun ahamiyati. Scientific progress, 3(3), 699-708.

⁸ Temirqulov, A., & Qudbiyev, N. (2022). Iqtisodiy rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda soliq siyosati o'rni. Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 121-127.

soliq savodxonligini oshirish va omma orasida soliq madaniyatini shakllantirishning maqsadli tushunchalarining yo'qligi soliq to'lovchilar tomonidan soliqlarni to'lamaslik va hatto undan qochishni qahramonlik sifatida qarashga olib keldi. Hatto taniqli soliq maslahatchilari ham umumiy matbuotda soliq to'lashdan bo'yin tovlash usullarini nashr etadilar va ularning har biri bunday usullarni qanchalik ko'p taklif qilsa, u shunchalik malakali professional hisoblanadi.

Xulosa

O'zbekistonda soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish fiskal barqarorlikka erishish va iqtisodiy rivojlanish uchun juda muhim bo'lgan doimiy yo'ldir. Majburiylikni qo'llab-quvvatlash, texnologiyalardan foydalanish, manfaatdor tomonlarni jalb qilish va soliq siyosatini doimiy ko'rib chiqish bilan uyg'unlashtirgan muvozanatli yondashuvni amalga oshirish orqali O'zbekiston soliq ma'muriyatchiligi tizimini yaxshilashi, natijada o'z fuqarolariga foyda keltirishi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin. Bu sa'y-harakatlarning muvaffaqiyati nafaqat kuchli soliq tizimini, balki butun mamlakat farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni savarali amalga oshirish tadbirlari to'g'risida"gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-73-son qarori
3. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Soliq ma'muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-455-sonli qonuni, 2017 yil 18 dekabr
4. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T: "Sharq", 2009. -448 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risi"dagi PF-4947-son Farmoni. - www.lex.uz
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5837-sonli farmoni, 2019-yil 26-sentyabr.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-iyuldagi PQ4389-son qaroriga 1-ilova "Soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish strategiyasi"ning 3-bob, 3.3-bandi.

8. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi.
9. Кундузова, К. И. (2022, April). Об эффективности налоговой системы. In E Conference Zone (pp. 92-95).
10. Nerre Birger. The Concept of Tax Culture. In: National Tax Association Proceedings Ninety-Fourth Annual Conference. Baltimore, Maryland / Edited by Sally Wallace. NTA, Washington DCB, 2001. P. 291.
11. Schumpeter J.A. *Okonomie und Soziologie der Einkommensteuer // Der Deutsche Volkswirt.* 1929. Vol. 4. P. 380—385.
12. Qudbiyev, N. T., Axmadaliyeva, Z. A., & No, D. M. O. G. L. (2022). Soliq yukining biznes uchun ahamiyati. *Scientific progress*, 3(3), 699-708.
13. Temirqulov, A., & Qudbiyev, N. (2022). Iqtisodiy rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishda soliq siyosati o'rnini. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(2), 121-127.
14. Aliyu, A.O., Kumai, N.S. and Mustapha, L.O. (2022) A Conceptual Review of Nigerian Tax Administration in Globalisation and Profit Shifting Challenges. *Open Access Library Journal*, 9, 1-10. doi: 10.4236/oalib.1109030
15. Awasthi R., Nagarajan M., Deininger K.W. (2021) Property taxation in India: is-sues impacting revenue performance and suggestions for reform. *Land Use Pol.*, 110, Article 104539, 10.1016/j.landusepol.2020.104539
16. Bird, R. (2004). Administrative dimensions of tax reform. *Asia-Pacific Bulletin*, 10, 3– 21.
17. Bannister F., R. Connolly (2020) Administration by algorithm: a risk management framework. *Inf. Polity*, 25 (4), pp. 471-490, 10.3233/ip-200249
18. Van Stolk C., Wegrich K. (2008) Convergence without diffusion? A comparative analysis of the choice of performance indicators in tax administration and social security. *Int. Rev. Adm. Sci.*, 74 (4), pp. 589-614,
19. Malikov T., Xaydarov N. *Budjet (tizimi, tuzilmasi, jarayoni).*
20. <http://www.lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti
21. <http://www.soliq.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti
22. <http://www.stat.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi sayti